

ISSN 1829-0531

ԽԱՉԱՏՈՐ ԱՐՈՎԹԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

1 (39)

ԵՐԵՎԱՆ - 2018

ISSN 1829-0531

ՆԱԶԱՏՈՒՐ ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ
№ 1 (39)

ԵՐԵՎԱՆ - 2018

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՂԵՍ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՂԵՍ
АРМЕНОВЕДЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
JOURNAL FOR ARMENIAN STUDIES

Հիմնադիր՝ «Նաչատուր Արովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան» հիմնադրամ

Խմբագրական խորհուրդ՝

Ռ.Կ. Միրզախանյան (նախագահ),

Մ. Գ. Գիլավյան (գլխավոր խմբագիր),
Ա. Ա. Ավագյան, Ս. Դ. Դանիելյան, Ա. Գ. Դոլուխանյան,
Ա. Կ. Եղիազարյան, Լ. Մ. Նաչատրյան, Ա. Վ. Գալստյան,
Հ. Հ. Հակոբյան, Վ. Գ. Համբարձումյան, Լ. Շ. Հովհաննիսյան,
Ա. Ա. Սակարյան, Ռ. Ռ. Ղազարյան, Է. Ս. Մկրտչյան, Ս. Պ. Մուրադյան,
Ա. Սեփեթճյան (Բեյրութ), Հ. Նալբանդյան (ԱՄՆ), Մ. Աղամյան (Մեծ Բրիտանիա)

Լ. Մ. Ալեքսանյան (տեխնիկական խմբագիր)

Գրանցման վկայական՝ 211.200.00182

Գրանցման տարեթիվը՝ 26.03.2003 թ.

Պարբերականությունը՝ եռամսյա

Նյութերն ընդունվում են համակարգչային շարվածքով, չեն վերադարձվում:

Արտատպության ղեկավարում հղումը «Հայագիտական հանդես»-ին պարտադիր է:

«Հայագիտական հանդես» ամսագիրն ընդգրկված է թեկնածուական ատենախոսությունների արդյունքների հրատարակման համար ԲՈՀ-ի կողմից ընդունելի պարբերական գիտական հրատարակությունների ցանկում (12.05.06թ. 133-01):

Մեր հասցեն՝ Երևան, Ալեք Մանուկյան փ. 13, հեռախոս՝ 55-60-30 (1-20)
Էլեկտրոնային փոստ՝ alexsanyan00@mail.ru

ԱԼԲԵՐՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

ԵՊՀ պրոֆեսոր,

բանասիրական գիտությունների դոկտոր

E-mail: albert.makaryan@ysu.am

ՀՏԴ 37.016.378

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԻԱՆԻ ԿՑԱՆՔԻ ԵՎ ՍՆԵՂՍԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ
ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԲՈՒՋՈՒՄ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Պետրոս Դուրյան, ուսուցման մեթոդիկա, խճանկարի մեթոդ, կյանքի պատկերներ, Ջակոմո Լեոպարդի, դրամատուրգիա, քնարերգություն, համակ, միակություն, անանձնականություն:

Ключевые слова и выражения: Петрос Дурян, методика обучения, метод мозаики, картины жизни, Джакомо Леопарди, драматургия, лирика, письмо, одиночество, безличность.

Key words and expressions: Petros Durian; teaching method; method of mosaics; episodes from life; Giacomo Leopardi; dramaturgy; lyrics; letter; loneliness; unselfishness.

Գրականության ուսուցման կազմակերպման ժամանակակից մեթոդներն ու ձևերը բազմազան են. դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները, առավելությունները, ինչու չէ՛, նաև վիճելի կողմերը և հետապնդում է ուսուցման կոնկրետ նպատակ: Հատկանշականը, սակայն, այն է, որ ժամանակակից մեթոդների հիմքում ընկած են ուսանողի ստեղծագործական գործունեությունը, գիտելիքի ձեռքբերման ընթացքում նրա անմիջական ու եռանդուն մասնակցությունը: Ասել է թե՛ սովորողը լսողի պասիվ վիճակից աստիճանաբար անցում է կատարում դեպի անմիջական աշխույժ միջավայր, որն ընդունված է անվանել *ինտերակտիվ կամ ներգործուն մեթոդներ*: Դրանց առավելությունն այն է, որ ուսանողի մեջ զարգանում է ինքնուրույն ստեղծագործական մտածողությունը, նա կատարում է և՛ անհատական, և՛ խմբակային աշխատանք՝ ձեռք բերելով համագործակցային կարողություններ, որոնք ձևավորվում են ինքնակրթության միջավայրում: Բայց և այնպես, այստեղ դարձյալ էական են մնում ուսուցանողի հմտությունը և ուղղորդման վարպետությունը: Կարծում ենք՝ այդ ընթացքում համագործակցային ուսուցման ժամանակակից մեթոդներից

նպատակահարմար է կիրառել հատկապես *խճանկարը*, որի ժամանակ ուսանողներին բաժանում են մի քանի խմբերի ու ենթախմբերի, նրանցից յուրաքանչյուրը խորությամբ ուսումնասիրում է ուսուցանվող կյուրի հատկապես մի հատվածը և իր տպավորությունները հաղորդում մյուսներին, այնուհետև լսում այլ ուղղությամբ կատարված աշխատանքների արդյունքներն ու այդպես շարունակ:

Այժմ փորձեր կոնկրետ Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցման օրինակով, փաստել ասվածը: Բոկ ինչո՞ւ հատկապես Դուրյանի: Հայտնի է, որ բուհերի հայ բանասիրության ֆակուլտետներում ամենին էլ դյուրին չէ արևմտաժայ գրականության, մասնավորապես քնարերգության ուսուցումը: Եթե դժվարությունը մի կողմից արևմտահայերենի համակողմանի ընկալման մեջ է, ապա մյուս կողմից՝ բնամարզի ինքնօրինակության ու արևելահայ հատվածից քաղված տարբերվող հատկանիշների:

Ուսանողներին ամենից առաջ պետք է բացատրել, որ աշխարհի մեծ ոտմանտիկների՝ անգլիացի Բայրոնի, իտալացի Լեոպարդիի, ֆրանսիացի Մյուսեի, գերմանացի Հայնեի, ռուս Լերմոնտովի և ուրիշների պես հայ բանաստեղծը ևս մշտապես ետել է «երկրես հեռու»՝ լույս եզերքներին, ինչպես գրել է Տիգրան Աղամյանին ուղղված մի նամակում՝ երագել «փիլիսոփա աշխարհը», ուր մարդ արարածը սիրում է իր նմանին. «Միշտ ձանձրալի է այժմյան աշխարհը, անոր համար, որ ուղեղին մեջ ջահ մ'ունի (խնս՝ սեր չունի.՝ Ալ. Մ.). աշխարհի քաղցրությունը վայելելու համար այն դարին մեջ շնչելու է, որ քուրձ կը հազնի և կը սիրե, փիլիսոփա աշխարհը ըսել կ'ուզեմ, որ արդեն ուղեղներու մեջ կը սաղմնի...»¹:

Հենց այս բացատրությունից հետո ուսանողների տարբեր խմբերին կարելի է հանձնարարել պատրաստել փոքրիկ աշխատանքներ մի դեպքում՝ Դուրյան-Մեծարենց, մյուս դեպքում՝ Դուրյան-Լեոպարդի, Դուրյան-Լամարտին կամ Դուրյան-Ռեմբո գուգորդումներով: Թեև հայ բանասիրության ֆակուլտետների ուսանողների համար բնականաբար ավելի մատչելի է առաջին Դուրյան-Մեծարենց գուգանեթը, այնուամենայնիվ խիստ ցանկալի է թեկուզ հպանցիկ, բայց անհրաժեշտ տեղեկությունը եվրոպացի բանաստեղծների մասին, մանավանդ, եթե հաշվի առնենք մեր այսօրվա ուսանողների արդեն օտար լեզուների պատշաճ իմացությունը և հատկապես համացանցի ընձևած լայն հնարավորությունները: Եվ հենց այստեղ ուսուցման խճանկարի մեթոդին

¹ Դուրյան Պ., Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 1, Երևան, 1971, էջ 162:

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

կարելի է հաջողությամբ զուգորդել մեկ ուրիշը՝ վեբ-որոնումը, որն ուսուցանվող թեմային առնչվող նյութերի համացանցի տարբեր աղբյուրներից հավաքագրման ու եզրահանգումներ կատարելու ուսումնական ինքնատիպ և այսօր արդեն անհրաժեշտ գործընթաց է:

Ուսանողների խմբերի ուղղորդումը կարող է լինել, ասենք, Դուրյան-Լեոպարդի օրինակով բացատրելով, որ Պետրոս Դուրյանից առաջ հայացքն անհայտ հեռուներին էր հասել նաև իտալացի վաղահաս հանճարը՝ Ջակոմո Լեոպարդին (1798-1837) գրելով.

Այդ անվերջության մեջ է սուզվում իմ միտքը.

Եվ հաճելի է նրան խորտակվել այդ ծովում²:

Երկու բանաստեղծներն էլ բռնված էին «երկերի հիվանդությամբ»՝ բարբախտով, երկուսն էլ անսահման սպաբախտ էին: Բազմաթիվ հիվանդություններով տառապող Լեոպարդին նս չըմբռնվեց կյանքի մեծագույն վայելքը՝ սերը... Վախճանվեց 39 տարեկանում՝ ընկերոջ ու հետազայում իր առաջին կենսագրի՝ Ալտոնիո Ռակյերիի ձեռքերում: Դուրյանը, սակայն, նրանից դժբախտ էր, թերևս ամենադժբախտը՝ մեր ճանաչած բոլոր բանաստեղծներից: «Ան մ'էր սկիզբս, վա իս մ' եղավ վախճանս...»³,- ցավալիորեն իրավացի էր «Մկյուտարի տոխակը»: Նրանք երկուսն էլ հատուկացել էին վաղածամ. Դուրյանն ընդամենը 15-16 տարեկան էր, երբ գրում է առաջին պիեսները՝ «Տարագիր ի Միպերիան», «Վարդ և Շուշանը», հեղինակի իսկ խոսքով՝ «սիրո և հանճարի փթթումը»: Ճիշտ նույն տարիքում էր Լեոպարդին ստեղծել գիտական իր առաջին աշխատությունը՝ «Աստղագիտության պատմությունը», որին քիչ անց հաջորդել էին հունարենով գրված «Հիմն Նեպտունիին» գլոխգործոցն ու անակրեոսյան օղակները: Պատանին դրանք ներկայացրել էր իբրև իր կողմից հայտնաբերված տեքստեր, հանգամանք, որը շփոթության մեջ էր գցել անգամ մասնագետներին, այդ թվում՝ գերմանացի հմուտ բանասեր Նիբուրին, և վերջինս հեղինակին անմիջապես իրավիքում է Գերմանիա...

Նույնը՝ նաև Արթուր Ռեմբոյի (1854-1891) պարագայում. ապրելով ընդամենը 37 տարի՝ ֆրանսիացի այդ հանճարն ստեղծագործեց միայն 16-19 տարեկանում՝ համաշխարհային գրականությանը նվիրելով սիմվոլիզմի բացառիկ ուժի այնպիսի երկեր, որոնց գայթակղիչ փորձն այնուհետև մնաց անհաղթահարելի:

Արդյոք նույն անբացատրելի հասունացումը չէր ընկած, Եղ. Չարենցի բառերով ասած՝ «հիվանդ, հանճարեղ պատանու»՝ Միսայր Մեծարենցի

² Leopardi G., "L'infinito", Nel: I poeti italiani / 8, L'Unita", 1993, p. 23

³ Դուրյան Պ., Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 1, էջ 187:

կյանքի ու ստեղծագործության դրամայի հիմքում, տակավին պատանի՝ ես Կ. Պոլսի գանազան պարբերականներում պիտի տպագրեր գայրմանայի գեղեցիկ տաղեր և շուտով հռչակվեր...

Ո՞րն է գաղտնիքը: Դժվար է ասել: Միգուցե բնության անբացատրելի ու անողոր օրենքներից մեկը՝ վաղաժամ հասունացում, աննախադեպ օժտվածություն և անսխալապես էլ նույն բնության կողմից գեղեցկության, բացառիկի հասփռակում... Մահվան տագնապն ու աշխարհի գեղեցկության խոր զգացողությունը, այնուհետև անզարձ հեռանալու ցավը վիթխարի ուժ են հաղորդել ինքնադրսնորմանը, և հազվագյուտ ներհայեցողությամբ օժտված պատանիներն շտապել են, զգացել վերահաս աղետը, ճակատագրի գալիք հարվածները...

Այսպես, երբ ուսանողների տարբեր խմբեր կարտահայտեն իրենց աննատարբեր կարծիքները համանման ճակատագրերով միավորվող շահաստեղծների մասին, և աստիճանաբար կորոշարկվի խնդրոս առարկա նարցը, դրանից հետո աստիճանաբար կձևվեն նաև կյանքի անզամանքների խնդիրները: Այստեղ անհրաժեշտ է ուշադիր հայացք, վատնելի է, որ որոշ ուսանողներ, չկարդալով անհրաժեշտ բնագրերը, բարարավում են հեղինակի սոսկ կենսագրական կցկտուր ինչ-որ ռեղեկություններով և բնության ժամանակ նվազագույն դրական միավոր նախալու արատավոր երևույթով: Իսկ դրան հաջորդում է դասախոսի աղարացի պահանջը՝ գանց ասել գրողի կենսագրությունը: Այս ցածրում, սակայն, ծնվում է ծայրահեղությունը, չէ՛ որ կան գրողներ, լուսանց որոնց կենսագրական մանրամասների, նամակների կամ օրագրությունների, ժամանակակիցների վկայությունների և հուշերի պարզապես չեն: Ընկալել նրանց ստեղծագործության ներքին շերտերը: Իսկ երբ ձայրը վերաբերում է Դուրյանին, կենսագրական մանրամասնի խնդիրը արդ է բերում առանձնահատուկ կարևորություն: Ֆրանսիացի նշանավոր բարենադաս Մենտ-Բյովը (1804-1869), օրինակ, իրավաբանորեն կարծում էր, որ հեղինակի հոգեբանության ուսումնասիրությունը պետք է լինի անկասկածի նրա մասին բոլոր հնարավոր կողմնակի վկայություններով: Երբ ատիթով անհ ինչ է գրում ռուս ժամանակակից տեսաբան Օլգա Վոլգինան. «Գրողի դիմանկարը վերակերտելիս նա (Մենտ-Բյովը.- Այ. Մ.) առաջործում է նամակներ, օրագրեր, հուշագրություններ և այլ կարգի այլ աղբյուրներ: Հեղինակի «բարոյական ֆիզիոլոգիան», Մենտ-Բյովի

համոզմամբ, հասկանալի կդառնա միայն հեղինակի անձի ամենատարբեր դրսևորումներին վերաբերող հարցերի պատասխանը ստանալուց հետո»⁴:

Եվ ահա ուսանողներին վերստին տարբեր խմբերի ու ենթախմբերի բաժանելով՝ նրանց հանձնարարվում են Դուրյանի նամակահին, վավերագրերն ու հիշողությունները: Ընդ որում, կարելի է անգամ զրույց բացել ամենաբնորոշ՝ մեկ-երկու նամակի շուրջ, խոսել ընդամենը մի բանի հուշի մասին: Ինչքան էլ դասավանդման մեթոդիկայի ժամանակակից որոշ մասնագետներ, հիմնականում նորամուծության անզուսպ կրքով համակված, շարունակեն պնդել, թե պետք է հրաժարվել դասախոսությունների ավանդական ձևերից, այնուամենայնիվ դա էլ մեկ ուրիշ ծայրահեղություն է: Իսկ ուրիշ ի՞նչ ձևով է ենարավոր ուղղորդել սովորողին: Ուրիշ խնդիր է դասախոսության ձևի հմուտ փոփոխությունը, ասելիքի հակիրճ, բայց իմաստաբանական հազվեցվածությունը: Ասել է թե՛ այստեղ նա, կրկնում ենք, անչափ կարևոր է ուսուցանողի կենդանի դերը, խոսքը, հմտությունը, պատկերավոր ասած՝ նյութի զարկերակը ճիշտ բռնելն ու սովորողին ուղղորդելը: Վերցնենք, օրինակ, Դուրյանի հենց միայն ծննդյան թվականի խնդիրը, բանասիրությունը, ի տարբերություն Խաչատուր Աբովյանի ծննդյան թվականի, երբևէ չի վիճարկել այն: Բայց երբ ակադ. Ս. Սարիկյանի հումանիտար հոսքերի համար հեղինակած դպրոցական դասագրքի առաջին հրատարակության մեջ *թյուրիմացաբար* տեղ գտավ *1852 թվականը*, այն, չգիտես ինչու, արագորեն ստացավ օրինակի ուժ, և *սխալը* ցավալիորեն տարածվեց անգամ գիտական որոշ շրջաններում՝ աղավաղելով առանց այն էլ դժբախտ պատանու կենսագրության մի կարևոր փաստը:

Այսպես, ուսանողությանը պետք է հատուկ զգուշացնել, որ ընդամենը քսան զարուհներ ապրած բանաստեղծը ծնվել էր *1851 թվականի* մայիսի 20-ին Կոստանդնուպոլսի Սկյուտար արվարձանի Լոր թաղում՝ Աբրահամ Ջնպպայանի ընտանիքում: «Հայրը օրական հացը ձարող, բայց պատվավոր երկաթագործ մ'էր», մայրը՝ Արուսյակը՝ «խիստ պարկեշտ կին մը, առաքինազարդ ըսվելու ճշմարտապես արժանի, նաև՝ շատ համբերատար»: Ընտանիքը բազմանդամ էր՝ չորս աղա (Հարություն, Պետրոս, Ազրիպաս, Միհրան-Եղիշե) և երկու աղջիկ (Էլպիս, Արսեն): Ապրում էին դժվար, արհեստավոր հայրը հաճախ ստիպված վարձով էր տալիս նույնիսկ տան որոշ սենյակներ... «Երբ մանուկ էի, խաղալիք չունենալով՝ մոքս գուլպա հյուսած ստուն կծիկով կը խաղայի, երբ խելահաս եղա՝ բազմոցին տեղ

⁴ Տարիջևա Օ. Ն., Արուստանանյան գրականագիտության տեսությունը և մեթոդաբանությունը, Երևան, 2017, էջ 31:

«...ստակամածին վրա փոստ հին գորգի մը վրա կը նստէի, երբ պատանի ազա՝ շատ անգամ արցունքս մորմես ծածկելով կուտէի ցամաք հացը»³,- տարիներ հետո իր մանկության ու պատանեկության անուրախ օրերի մասին այսպես պիտի հիշէր Պետրոսը:

Լախապատաստված ուսանողներից ոմանք, կանխավ ստացած քննելով կոնկրետ հանձնարարականներ և կուրթի տրամաբանության անորին զարգացումներից էլնելով, արդեն ինքնուրույն կարող են շարունակել Դուրյանի մանկության ու պատանեկության շարադրանքը՝ մի կողմից հենվելով նամակների, մյուս դեպքում՝ այսօր արդեն մեզ համար անչափ թանկագին հուշերի քննորենի վրա: Եվ վստահաբար կարելի է ասել (դա է ապացուցում մեր երկարամյա փորձը), որ այդ ընթացքում անպարտան կծնվեն մեծ ու փոքր հավելումներ, որոնք անգամ նկատված չեն քննի փորձառու դուրյանագետների կողմից, չէ՛ որ այսօրվա անդեկատովական անսահման աղբյուրներից օգտվող և արագացված փորձերով ապրող սերունդն ունի տուր հայացք, որը երբևէ չի կարելի անտեսել:

Ուսուցանողը, ինարկե, կարող է շարունակել իր խոսքը հայտնի կողոպտյունների, մասնավորապես այն մասին, որ Պետրոսը չորս տարեկանում հարևանուհու՝ Պայասան տուտուի մոտ առաջին անգամ ներք է առնում քերականն ու հեզարանը, մեկ տարի անց էլ Լալլա օզլու շարժարանում սերտում է սաղմոսը: Այնուհետև հետևում են Մկրտաբարի Բանրահայա, բայց այդ շրջանում արդեն երբեմնի փայլը կորցրած ճեմարանում սովորելու տարիները: Ի դեպ, այստեղ ևս ուսանողներին պետք է զգուշացնել, որ այդ ճեմարանում երան չի դասավանդել Հակոբ Պարոնյանը, ինչպես դարձյալ *թուրիմացարար* գրված է բնագիտական հոսքերի համար նախատեսված դպրոցական դասագրքում՝ այս անգամ հեղինակված պրոֆ. Լ Մնացականյանի կողմից: Հարցը վաղուց դնեն 1970-ականների սկզբին, առաջել է բանասիրական անվիճելի պատասխանը, պարզապես պետք է մատնանշել աղբյուրը՝ երջանկահիշատակ պրոֆ. Ալ. Շարուրյանի «Պետրոս Դուրյան, կյանքը և գործը» մեծարժեք մեկագրությունը:

Վեցամյա Պետեկը (այդպես էին երան փաղաքշարար անվանում տևեցիները) դառնում է ուսումնառության ընթացքը եռաստիճան կարգով կազմակերպած հիշյալ ճեմարանի միջին՝ «Լախակրթարանի» սանը: Ինչպես հավատում են դասակիցները, առանձնապես չի փայլել ամառադիմությունը, սակայն հաջողությամբ է հանձնել տարեվերջան քննությունները, իբրև ընծա ստացել Լամարտինի գրքերից մեկն ու միան-

³ Դուրյան Պ., Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 2, 1972, էջ 451:

զամից տեղափոխվել բարձր կարգ, ուր սովորում էր ավագ եղբայր Հարությունը: Պետրոսը հենց այդ շրջանում էլ բառարանում որոնում է «զմպա» բառի հայերեն համարժեքը՝ «դուր», և հոր հետ համաձայնեցնելով՝ տոհմական ազգանունը փոխում Դուրյանի:

Դասախոսն ինքը պետք է փայլի իր քաջինացությամբ և Դուրյանի ուսումնասիրության տարիների ուսումնասիրության մասին լայն ցուցումներ տա խճանկարի մեթոդին մասնակցող խմբերի բոլոր անդամներին հստակ մատնանշելով բանասիրությանը հասած ազդեցիկ այն վավերագրերը, հուշերի այն բեկորները, որոնք տնականորեն սրբությամբ ու ամենայն բարեխղճությամբ հավաքել և մեկնել են երևելի գրագետներ Քարսեղ Էքսերճյանն ու Արշակ Չուպանյանը, նշանավոր դուրյանագետ Ալբերտ Շարոբյանը⁶: Ի դեպ, ինչպես ցույց է տալիս մեր սեփական փորձը, ուսանողները դրանք հիմնականում ընթերցում են սիրով: Այդ ընթացքում պետք է ուշադիր լսել նրանց, քննարկել ամենաբարդները, ընթերցել տալ, օրինակ, Եղ. Դուրյանի՝ Ա. Չուպանյանին ուղղված նամակի մի հատվածը. «Յուր ուսումն առած է Յուսկուտարի ճեմարանի մեջ միայն: Ա. Թղլյան դասախոսած է վերջին տարիներուն. կ'երևի թե Թղլյան բան մը չէ նշմարած նախապես յուր հանձնարավոր ուսանողին վրա, բայց Դուրյանի մտնվածն է գործոց հրատարակութենն վերջ՝ դասարանի մեջ յուր աշակերտաց կրտսեր. «Պատիկ տղա մըն էր առոնք գրողն, ու դուք գրածը չէք հասկնա կոր, խոշոր մարդիկն են ր»: Դուրյանի դասախոսներն է նաև Գաբրիել Աբրահամյանի՝ իբրև թվարան. մի օր ըսեր է Դուրյանի՝ յուր դասախոսության պահուն. «Ձգել սա բանաստեղծական տրեությունները», «Ա՛խ, պատասխաներ է Դուրյան, չէ՛ս գիտեր, էֆենտի, շատ կը սիրեմ բանաստեղծությունը»: Յուր դպրոցական կյանքն էր բան մը չէմ գիտեր, գայս միայն յուր ընկերներն լսած եմ, թե է՛ր աշխատասեր և զգոն և թե կանուխ սկսած է ըսել՝ ինչպես ինքն յուր նամակներն միտյն մեջ ալ կակնարկի, թե «Ես երկերի հիվանդությունն ունիմ»⁷:

Երիտասարդ սերնդին, անշուշտ, կենտաքրքրի ինչպիսին է եղել սիրելի և իրենց հասակակից գրողի դեմքը, դիմագծերը՝ այսօր անչափ կարևոր, մանավանդ՝ ստույգ լուսանկարի բացակայության պայմաններում:

⁶ Տե՛ս Էքսերճյան Բ., Հեղարձակ կենսագրություն բարևիչատակ Պետրոս Դուրյանի, Կ. Պոլիս, 1893, Չուպանյան Ա., Պետրոս Դուրյանի կյանքն ու գործը, Ֆիֆիլիս, 1894, Շարոբյան Ալ., Պետրոս Դուրյան, կյանքը և գործը, Երևան, 1972, «Պետրոս Դուրյանը վավերագրերում և ժամանակակիցների հիշողություններում», աշխատասիրությամբ Ալ. Շարոբյանի, Երևան, 1982:

⁷ «Պետրոս Դուրյանը վավերագրերում և ժամանակակիցների հիշողություններում», էջ 43-44:

ուսուցիչական դասախոսը լսարանին պետք է տեղեկացնի Դուրյանի լուսանկարի գրականության և դրա ստեղծման պատմության մասին՝

Դասընթացի հաջորդ մասը, անտարակույս, պետք է նվիրվի Դուրյանի շրջագործական ազդակների և գրական երախայրիքների քննությանը: Շրջագրում ևս ուսանողները պետք է ստանան կոնկրետ խնդրանքներ, բնագրերի ընտրողաբար կատարված ընթերցումներ: Այդպիսով է ստեղծել համագործակցական խմբեր, որոնց մեջ ենարավորինս շատ քաշյալ են ուժեղ և միջին կարողություններով ուսանողները: Մեծ է 1-ին խումբն ուսումնասիրելու է Դուրյանի դրամատուրգիան, 2-րդը՝ շրջագրությունը, իսկ երրորդը՝ աներաժեշտ գուգահեռները Մեծարենցի և Նախապես զգուշացվում է, որ, դասագրքային հայտնի կարողություններից զատ, պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնել նաև վերջին գրականագետների ուսումնասիրություններին և այդ ամենից շատ կատարել սեփական եզրահանգումները: Եվ այստեղ ևս բացառված չէ, որ այդ ընթացքում ծնվեն թարմ հայացքն ու նոր տեսակետը: չէ՞ որ Դուրյանի ճշմարիտ երկերը վերժամանակյա են, իսկ Դուրյանի դեպքում էլ ընթացքում ուսումնասիրում են հասակակիցները:

Ելնելով դասավանդվող կյուբի տրամաբանությունից՝ կատակահարմար է դասախոսությունը բաժանել 2 մասի՝ ինչ որ կարողություններ էին բերում հայոց գրականություն Դուրյան թատերագիրը և Դուրյանի բանաստեղծը:

Նախ՝ ուսանողներին պետք է բացատրել, որ, որքան էլ տարօրինակ թվապես իրական համետ է Դուրյան թատերագրի կատարած դերը, նաև նույն դեռևս խանգարում էր ռոմանտիկական միամիտ հայացքը, ևս որ այդ դժբախտությունների բուն ակունքը տեսնում էր սուսկ ժողովրդականության ու դավաճանության մեջ: Այդտեղից էլ՝ դուրյանական արվեստներում հաճախ առկա ավելորդ ճարտասանությունն ու արկածային շրջերը, բախումների հապճեպ ու չպատճառաբանված լուծումները, հան- ռոտահաս մաները... Հանճարը, սակայն, բոլոր դեպքերում բացառիկ է, որն այդ համապատկերում Դուրյանը նոր ուղիներ բացում հայ ժամատուրգիայում: Խոսքը վերաբերում է նրա «Թատրոն կամ Թշվառներ» ամսագրին այն առաջիններից էր, որ, ի հակակշիռ պատմահայրենասիրական արվեստների, բերում էր ժամանակակից թեմատիկան, ինչպես նեղիմաստ է

1-ին մասին տե՛ս Մակարյան Ա., «Նոճյաց տղայի» առասպելը (Պետրոս Դուրյանի 160-ամյակի առիթով), «Գիտության աշխարհում», հունիս, Երևան, 2011, էջ 28-34:

գրում իր երկի առաջաբանում, ջանում էր «օրինակ ըզլալ ուրիշ թատերագրաց»՝ պատկերելու «արդի ընտանեկան անցքերը»:

Բայց և այնպես, այս պարագայում ևս պետք է ուշադիր լինել: Ճիշտ է, Դուրյանը, հանգամանքների բերումով ծանոթ չլինելով Գ. Մուսկոլյանի՝ 1863-ից բնադրվող վոդևիլներին և Հ. Պարոնյանի արդիական առաջին կատակերգություններին⁹, երանցից անկախ, թվում է, հանգեց ժամանակակից թեմատիկայի անհրաժեշտության գաղափարին, սակ է թե՛ բացեց հայ դրամատուրգիայի հետագա շրջանն ուղղորդող գլխավոր շափիղը, բայց և այնպես այս առումով առաջնությունը պատկանում է *Խորեն Գալֆայանին* (Լար-Պեյ, 1832-1892): Վերջինս թեոդոսիայում 1862-ին առանձին գրքով լույս ընծայեց իր «Ալաֆրանկա» կատակերգությունը՝¹⁰ դառնալով ժանրի առաջամարտիկն արևմտահայ դրամատուրգիայում: Այս տեսակետից շատ ցանկալի կլինի, եթե ուսանողությանը հանձնարարվի ընթերցել հիրավի արժեքավոր այդ պիեսը, և վերականգնվի պատմական ճշմարտությունը: չէ՞ որ *Խորեն Լար-Պեյն* ամեննին պատահական մեկը չէր հայ հանրային-քաղաքական, ավելին, հոգևոր-մշակութային կյանքում:

Դուրյանի դրամատուրգիայի ուսումնասիրությունից հետո անհրաժեշտ է սահուն անցում կատարել քնարերգության վերլուծությանը՝ դարձյալ շեշտադրելով կենսական ազդեցիկ պատկերներն ու մտապուր փախճանը: Խճանկարի մեթոդով առաջնորդվող ուսուցանողը բնականաբար կարող է բազմաթիվ փոքր հանձնարարություններ տալ ուսանողներին, բայց և այնպես, մեր կարծիքով, չափազանց տպավորիչ կլինի մի փաստի հատուկ շեշտադրումը, այն է՝ ամենածանր պահերին անգամ Դուրյանը ցուցաբերում է հոգու զարմանալի արիություն, ինչը ցույց է տալիս, որ կարճատև կյանքի վերջին ամիսներին բարձրացել էր հոգեպես, հասկացել հավերժի խորհուրդը: 1871-ի նոյեմբերին արդեն ստույգ գիտեք, որ ընդմիշտ հեռանում է Հեռավոր օրերից մեզ է հասել եղբոր Եղ. Դուրյանի «Երագ մը (Մանկության հիշատակ)» վերաառությամբ ուսանավորը, որը պատմում է եղբոր տեսիլի ու կանխազգացման մասին: Փոքրիկ եղբայրը՝ «իբրև անմիտ տղոս, որ կըրակին հետ կը խաղա», չպատկերացնելով, որ մահն իրենց

⁹ Հ. Պարոնյանն իր առաջին կատակերգությունը՝ «Երկու տերով ծառա մը» (1865), չի հավանել և չի տպագրել, իսկ ինչ վերաբերում է «Առամաբույժն արեւոյան»-ին, թեև այն լույս է ընծայվել 1868-ին, սակայն, ինչպես նախատեսվում է Հրատի Ասատուր-հնդիակը տպարանակը հավաքել է գրախառնությունից ու ոչնչացրել: Տե՛ս «Չակոբ Պարոնյանը ժամանակակիցների հուշերում և վկայություններում», աշխատասիրությամբ Ալ. Մակարյանի, Երևան, 2004, էջ 40:

¹⁰ Տե՛ս *Գալֆայան Խ.*, Ալաֆրանկա. կատակերգություն ի հինգ արարուածս, ի թեոդոսիա, 1862:

արդեն «մոտեն կը խայթե», անկողնին գանձված Պետրոսին պատմում է իր տեսած խորհրդանշական երազը.

«Եղբա յո, ըսի, այս գիշեր ես,
Մեր պարտեզին մեջը, գիտե՛ս,
Սալորիին վըրա տեսա
Չորս պտուղներ հունա հունա,
Մակայն անոնք չէին սալոր
Կանաչ, կարմիր ու կեակոյր,
Այլ երկընկեկ էին տանձեր,
Կամ թե այնպես մը ձևացեր՝
Թե՛լ կոթերով քյուրեղային
Արծաթափայլ կը շողային
Անոնցմէ մէ կը ինքնիրեն
Փրփրով հանկարծ ինկավ վերեն...»¹⁴
Հիվանդ Պետեկը տրտմանույ՞ջ՝
Մեկնեց երազը չարագույ՞ծ,
«Չորս պտուղ՝ չո՞րս եղբայրներես,
Հողին վըրա ինկեողն եմ ես»¹⁵:

Այս ամենից հետո արդեն կարելի է սկսել ազատ ու ազնիվ գրույց «Ակյուտարի տխրակի» պոեզիայի շուրջ յուրաքանչյուր դեպքում ուշադիր լսելով ուսանողի սեփական կարծիքը, մտեավանդ որ այն կարող է լինել քավական հավաստի. չէ՛ որ ես խոսում է իր հասակակցի ցաված սրտի ու վիրավոր երազների մասին...

Ալ. Ա. Մակարյան

Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցումը բուհում Ամփոփում

Հողվածը նվիրված է բուհում Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցման առանձնահատկությունների քննությանը: Մասնավորապես ընդգծվում է, որ վաղամեռիկ հանձարի ստեղծագործությունը խորքով հասկանալու կարևոր նախապայմաններից է երա տխուր կյանքի գանազան դրվագների, ինչպես նաև բախտակից բանաստեղծների (Մ. Մեծարենց, Ջ. Լեոպարդի) ապրած դրամաների նմանությունների ու տարբերությունների քաջիմացությունը: Ձանց չեն

¹⁴ «Պետրոս Դուրյանը վավերագրերում և ժամանակակիցների հիշողություններում», էջ 83:

առավել նաև քնարգությանը զուգահեռ՝ նամակառու և ժամանակակիցների հուշերի մեկնարանությունները: Այդ տեսակետից հարկապես քննարկվել է համագործակցային ուսուցման ժամանակակից մեթոդներից մեկը՝ խճանկարը, որը լայն հնարավորություններ է տալիս ուսանողներին առավել խորությամբ ուսումնասիրելու Դուրյանի կյանքի ու ստեղծագործությունը:

A. A. Makaryan

Изучение жизни и творчества Петроса Дуряна в вузе

Резюме

Статья посвящена анализу особенностей изучения в вузе жизни и творчества Петроса Дуряна. В частности, указывается, что одним из важных предпосылок понимания творчества гениального поэта является хорошее знание разных эпизодов его печальной жизни, а также сходств и различий в пережитых драмах поэтов с похожей судьбой (М. Метсаренти, Дж. Леопарди). Параллельно с лирикой обращается внимание и на интерпретацию его мемуаров и воспоминаний современников. С этой точки зрения специально обсуждается один из современных методов коллективного обучения – мозаика, позволяющая студентам глубже изучить жизнь и творчество Петроса Дуряна.

A. A. Makaryan

The Teaching Petros Durian's Life and Creativity at the Universities

Summary

The article is devoted to the analysis of peculiarities in teaching Petros Durian's life and creativity at the universities. It particularly underlines that one of the significant preconditions for deeply understanding the creativity of the early deceased genius is the perfect knowledge of various episodes from his sad life, as well as, the similarities and differences of dramatic life of the poets that shared his fate (M. Metsarents, G. Leopardi). Alongside with lyrics the study of comments on epistolary works and memoirs is carried out. From this perspective one of the modern cooperative learning methods, namely, mosaics, which gives wide opportunities for the students to study Durian's life and creativity more deeply is particularly analyzed.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՌՈՒՋԱՆԱ ԱՄՏԱՐՑԱՆ «Վախ» հասկացության զուգադրական վերլուծությունը հայերենում և անգլերենում	3
ՌՈՒՋԱՆ ԽԱՉԱՏՐՑԱՆ Անգլերենի և հայերենի՝ առնամանակ համեմատական քննություն	14
ՆԱՐԻՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Գրաբարի ապաստի դերայը միջին հայերենում	21

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒՊԱՆՅԱՆ Արցախի անկախությունը Բոզզան Վերդյանի գերագույն երազանքն էր	29
ՌՈՒՋԱՆ ՂԱԶԱՐՅԱՆ, ԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՑԱՆ Շեքսպիրի ստեղծագործությունների առաջին հայերեն թարգմանությունները	37
ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՇԱՐՈՒՐՅԱՆ Միրո բուլգակովյան մեկնաբանումը հոգեվերլուծության հայեցակարգից	47
ԳԱԳԻԿ ԽԱՉԱՏՐՑԱՆ Մկրտիչ Արմենի «Երևան» վեպը	57
ՏԱԹԵՎԻԿ ՄԵՐՋԱՆՅԱՆ Բարոյահոգեբանական անկման ընդհանրությունները Նար-Ղոսի «Հոգուն վրա հասավ» և «Սև փողերի տոկոսը» եռրավեպերում	67

ՏԱԹԵՎԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ	
Հրայրա Հովհաննիսյանի պատկերաստեղծման արվեստը	76
ՕՖԵԼՅԱ ԴԱՒԱԹՅԱՆ	
Վ.Պետրոսյանի «Դիմանկարներ կյանքի երկնքից» շարքը	84
ՄԱՐԻՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ	
Մարդու և բնության կենսահոգեբանական կապերը Ջորի Բալայանի ստեղծագործություններում	89
ՎԱՐՈՒՀԻ ՄԿՐՏՉՅԱՆ	
Բնությունը Համո Սահյանի պոեզիայում	94

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԻԿԱ

ԱԼԲԵՐՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ	
Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցումը բոլորում	100
БЕЛЛА ХОДЖУМЯН	
Принципы обучения языку специальности армяноязычных студентов-бакалавров	111
ԳԱՅԱՆ ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ	
«Հայ-արարական պատմամշակութային առնչություններ» առարկայի դասավանդման մեթոդները	116
АННА МУРАДЯН	
Изучение суффиксов абстрактных существительных в сопоставлении с армянскими эквивалентами на уроках русского языка	126
ԱՇՈՏ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ	
Շնտանեկան դաստիարակության գաղափարների արտացոլումը հոգևոր գրականության մեջ	131

ՀԱՍՄԻԿ ԽԱՉԱՏՐՑԱԼ

Խոսքի զարգացման մեթոդական հեարները միջին դպրոցում 138

ԳՈՂԱՐԻԿ ՄԿԻՏՉՑԱԼ

Շնթերցման տեխնիկայի զարգացման իմ փորձն ու
եկատառումները 148

ՆՎԱՐԴ ԲԱՐՍԵՂՑԱԼ

Ազգային արժեքների ձևավորումը պետական պատվեր 152

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՑԹ

ԱՆՆԱ ԱՄԱՏՐՑԱԼ, ՆԱԻՐԱ ՄԱՂՈՑԱԼ

Հայաստանի կոմպոզիտորների միության ստեղծումը և
կայացումը 155

ՄԱԹԵՆԻԿ ՂԱՓԼԱՑԱԼ

Միհրան Թումաճանի ֆուկորագիտական հայացքները և
հավաքչական աշխատանքի սկզբունքները 162

ՂԱՎԹ ԿԱՐԱՊԵՏՑԱԼ

Վախուշտի Արքայազնի կյանքը, գործունեությունը,
պատմաբանական հայացքները 171

ԳԵՈՐԳԻ ՄԻՐՋԱԲԵԿՑԱԼ

Վեդի զավառը 1590 թ. Օսմանյան հարկացուցակում 181

ԱՐԱՐԱՏ ՍՏԵՓԱՆՑԱԼ

Կարսի քաղաքի Գալիկ Բ-ի 1065 թ. գաղթը 186

ՆԱՐԵՆԱՂԱՐՑԱԼ

Խաչատուր Իսկանդարյանի մոնումենտալ քանդակները 201

ԳԵՎՈՐԳ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Առևտրի թղթերի բրիտանական արտոդրման խարտրության
«Ազգությունների խնդիրը Կովկասում» հաստիկ հուշագիրը
(1917 թ. հոկտեմբեր)

208